

Riigist ja ruumist. Kodust rääkimata.

Viimasel ajal on Eesti ühiskonnas jõuliselt hakatud rääkima väärtustest. Uute väärtuste leidmisest. Ajakirjanduses on ilmunud eraldi artikleid vanade väärtussüsteemide kriitikaga. Isegi haridusminister ütleb, et „Eesti lapsed ja noored vajavad eraldi väärtuskasvatust”.

Millised oleksid siis need uued väärtused, ei ole minule päris selgeks saanud.

Olles ameti tõttu sunnitud tegelema ühe osaga kultuurist ja tihti mõtlema nendele asjadele – olles lähedalt näinud, kuidas on devalveerunud hea arhitektuuri mõiste majanduslike kaalutluste ees, kuidas isegi konkursside žüriid ei tea, mille järgi hinnata projektide kvaliteeti ja neid reastada, kuidas omavalitsuste bürokraatlik masin ei oma orientiiri ehituslubade sisulise külje analüüsiks, kuidas nn. arendustegevuses on olnud oluline toota „kaupa”, mida võimalikult soodsalt müüa, ja olles ka ülikoolis sunnitud nendele asjadele koos üliõpilstega mõtlema – ei ole ma leidnud ehitatud keskkonnaga – maa ja linnaga - tegelemisel paremat väärtuste mõõdupuud kui mõnes mõttes filosoofiline, kuid samal ajal vägagi reaalne kategooria -ruum.

Ruum on suurtest kategooriatest õnneks selline, mis allub meie tahtele. Ta ei ole paratamatu nagu aeg.

Ruumi loomine on seotud kultuuriliste valikutega ja meie asi on seda targalt kujundada. Isegi siis, kui meie, eestlaste, kummaliseks eripäraks on ruumi tajumisel ja väärtustamisel moodsatel aegadel avaldub vaimne suutmatuse – isevärki kultuuriline puue.

Paar nädalat tagasi Prahis toimunud *Euroopa Arhitektuuripoliitikate Foorumi* üks juhtlauseid oli :

„Euroopa ühiskond on jõudnud punktini, kus elu kvaliteedi edasine parandamine läbi asjade tarbimise ja esmavajaduste rahuldamise ei ole enam võimalik. **Üks tee, kuidas saavutada parem elukvaliteet, oleks ehitatud keskkonna kvaliteedi parandamine.**”

Sellel on väga palju öeldud ja see viib meid otseselt ruumi ja tema väärtuslikkuse või väärtuse juurde.

Kas ruum võiks olla Eestis väärtuseks, mille olulisust tuleks ka koolis õpetada.

Tegelikult on Eestis palju ruumi.

Ruumi pärast eriti ei kakelda.

Kellel on kitsas, saab alati taganeda, teistele nõ ruumi teha.

Ruum on justkui alati ja tasuta olemas olnud. Keegi pole teda ise teinud, see on alati olnud "antud".

Miks me siis peaksime pidama väärtuseks seda, mida on nõnda palju?

On teoreetilisi seisukohti, mis väidavad, et ruum muutub kaasaegse majanduse võtmesõnaks, sest nõ vabaturumajandus on sunnitud suunama oma tähelepanu ruumilisele organiseerimisele ja peab hakkama kujundama meie elamusi ja kogemusi. Seda mängu võiks nimetada ka *elamuste ökonoomikaks*, milles arhitektuur võib saada ühe võtmerollidest, sest ta suudab kujundada ja nähtavaks muuta ruumi (milles ju toimuvadki selle mängu etendused) ja **luua identiteete läbi materiaalse, ideoloogilise ja sotsiaalse koe põimimise**.

Identiteedist aga saab alguse kodu mõiste.

Ruumi juures muutub järjest olulisemaks tema kvaliteet , võime luua inimlikke suhteid, tekitada uusi meeldivaid elamusi ja tundeid, mis ei ole pealesunnitult ühevalentsed, vaid omavad, sarnaselt kunstiga, lõpmatuna näivaid väärtusi.

21. sajand vajaks selgelt defineeritud, inimesekeskset, emotsionaalselt laetud, spetsiaalselt projekteeritud uut tüüpi avalikku ruumi.

Kui me räägime ruumi väärtuslikkusest ja selle tajumise võimest, siis me peame nägema vaeva, et otsida ja välja töötada teistsugust, uutele narratiividele vastavat avalikku ruumi. Kuna tema väljatöötamiseks pole valemeid ja tal võiksid, nagu eespool öeldud, olla kunsti tunnuseid, on selle täpseid parameetreid raske defineerida, mis aga ei tähendaks, et me selle otsimisest ja väljatöötamisest- ka olulisel määral **intuitsiooni** kaasates - loobuma peaksime.

Tegu on tõepoolest prioriteetide ja tähtsuse seadmise küsimustega.

Kui muinsusväärtusi ja loodust on igaüks näinud ja isegi käega katsuda saanud, siis ruum on abstraktne, teda just nagu ei olekski olemas.

Mis väärtuslikku tas ikka on?

Ja nagu eespool öeldud, Eestimaal ju ruumi jätkub...

Ruumiliste otsuste dramatika seisneb aga selles, et nende hind on väga suur ja otsuste mõju on äärmiselt pikaajaline. Tänapäevased otsused avaldavad mõju alles viie või kümne aasta

pärast. Ja tänased kitsaskohad ja probleemid on sündinud kümne aasta tagustest otsustest. Kohe ei saa midagi muuta.

Kui ruumi käsitleda klišeeritud skeemide alusel, saab sellega lihtsalt hakkama, kõik on juba olnud, tuttav ja jääb edasi nõnda. Kuid asjade keerulisemaks minnes - ja võib väita, et praeguses üleminekuaegses ajas, kus inimestevahelised seosed ja suhted pihustuvad ja fragmenteeruvad, kus me ei suuda enam üksteisega rääkida ja veel vähem üksteist ära kuulata, nii tõesti ka juhtub - ei saa enam toetuda kunagi valmismõeldud mõtetele, vaid tuleks kasutada oluliselt isikupärasemaid lahendusi. Keeruliste ruumiliste otsuste tegemisel ei aita ei poliitikute kavalus ega teadlaste tarkus.

Kõheldes võiks vahest ainult loota tegijate/loojate intuitsioonile, tarkusele ja loomingulisusele. Tuleks leida keegi, kes suudaks killud uuesti tervikuks liita.

Konkreetses ruumi või kohaga tegeledes peaksime vastama küsimustele mitte ainult geoloogia, geograafia, ruutmeetrite, maavarade, puude arvu ja rahanumbrite kohta, vaid ka küsimustele:

Mis on koha kontekstist (ka sotsiaalsest kontekstist) lähtuv loogika?

Mis võiks olla koha ruumiline idee või kontseptsioon?

Mis võiksid olla loodava ruumi kvaliteedid ja väärtused?

Kui me oskaksime kõikidele nendele küsimustele vastata, alles siis oleme asunud väärtustama meie käsutusse antud ruumiosa või kohta ja ei raiska seda. Mängu ilu mõistmata.

Nendele küsimustele peaksid vastama ka **institutsionaalsed ühiskonna osad**, kellel on õigus ruumilisteks otsusteks. Kuid....

Kas neil on aega, soovi ja oskust sellega tegeleda?

Kas ka üldsus peaks sellest osa võtma?

Kui, siis kuidas?

Kuna me ei saa midagi ruumis käigu pealt muuta, ei saaks me endale lubada luksust sellele mitte tähelepanu pöörata. Oluliste asjade puhul peaks ühiskondlik debatt olema pidev ja selleks oleks vaja õiget metodoloogilist alust. On vaja platvormi või foorumit, kus asju arutada ja visioone läbi vaielda. Mida rohkem on avalikkust informeeritud ja kaasatud, seda vähem oleks põhjust dramaatilisteks netikommentaarideks – millest kõige ilmekamad soovivad kõik linnaehitajad ja majategijad maha lasta.

1,5 aastat tagasi sarnasel konverentsil saigi tehtud ettepanek asju ühiskondlikul pinnal, näiteks linnafoorumitel, arutama hakata. Enesekriitika korras tuleb öelda, et arhitektid ei ole suutnud

neis teemades edasi liikuda, lihtsam ja kindlam tundub olevat arvuti taga istuda. Kuid täna me näeme, kuidas mees tänavalt korraldab Eestis üleriigilise mõttetalgute ürituse, sest kellelegi teisele ei ole justkui enam loota. Ajakirjandusest ei tasuks üldse vist rääkida.

Kaasatud avalikkuse abil (sest muidu otsustab ainult raha) tuleks meil tegelikult avaliku ruumi struktuuri ja kvaliteeti muuta, teha ta moodsalt öeldes jätkusuutlikumaks. Luua meile **kodu – s.t. koht, kus me tahame elada ja kuhu tahame alati tagasi tulla.**

Ilma meile vastuvõetava ja kvaliteetse ruumilise keskkonnata ei suudaks me rahvana pikas perspektiivis väärtustada siin, sellel maalapil elamise võimalust.

Ma olen vahel mõelnud, miks tuleksid eestlased tagasi Eestisse, kui nad on mingil põhjusel siit ära läinud. Mis tooks tagasi meie noored, kes praegu suhteliselt massiliselt Eestist lahkuvad, eriti andekamad.

Üks on selge – elada emakeelses keskkonnas on suur luksus ja eelis. Kuid kas sellest piisab, kas see on ainus tõmbejõud. On muidugi veel teater ja kirjandus ja film. Kuid neid saab ju ühes võtta ja välismaale isegi järgi saata.

Mida ei saa aga kuidagi liigutada, on meie eesti ruum, eesti maastik. Need on eesti metsad ja maad, rannad ja rabad, need võiksid olla ka eesti linnad – mis on küll depressiivsed, kuid depressiivsed on mõne nurga alt ka Brüssel, New York ja Tokyo. See keskkond tulekski **ehitada** (muuseas, samast tüvest tuleneb ka sõna **ehtima**) selliseks, et me ei suudaks väga lihtsalt sealt lahkuda, seda jäädavalt maha jätta. Eesti ruumi kvaliteet peaks olema suurem, kui muu maailma ahvatlustel – vähemalt meie jaoks. Siis me võiksime öelda, et siin on meie kodu. Ja meile meeldib kodus olla. Ja kui see on meie kodu, siis me ju ometi ei "kükita nurka" nagu teeb kiiret kasumit taotlev nn kinnisvaraarendus.

On päris selge, et kõiki otsuseid, mis puudutavad Eesti ruumi, Eesti kodu, tuleks teha sellisest vaatevinklist, et see ongi meie endi eluruum ja me ei saa mingil juhul lubada viletsaid ja poolikuid otsuseid, minnalaskmise meeoleolusid ehk "nurka kükitamist".

Eesti mõte ei ole veel jõudnud küsimusteni, milline peaks olema see ruum, see keskkond, mida me saaksime pidada meie päriskoduks. Olles aastaid pidanud nende küsimustega ülikoolis tegelema, tean ma, et vastuseid ei tea praegu keegi. Mingi ebamäärase tagasiside, mingi vastuse annab nn kinnisvaraturg, kuid seda alati hilinemisega. Ja nagu on selgunud viimasel ajal ka rahamaailmast, ei aita turg meid sugugi alati. Kas jätkata linnade tihendamist, mida eeldaks ökonoomika või hajuda laiali, mida toetab ökoloogia, elada suurtes majades või pisikestes, ühes reas või kobaras? Need mõtted vajavad meil endil läbimõttlemist, siin ei ole ka kellegi pealt maha kirjutada. Mida me ju tegelikult ikkagi suures osas teeme.

Kuid ühte võib kindlalt öelda, **meie kodu üks ilmseid väärtusi võiks olla ikkagi ruumi enda ja meie poolt loodud keskkonna kvaliteet**, mis algab koduõuest või trepikojast ja lõpeb Eesti maastikuga.

Eestlaste ruumitunnetus on olnud äärmiselt täpne ja sensitiivne tuhandeid aastaid taluarhitektuuri luues. Need maastikusse sulanduvad ja oskuslikult ruumi haldavad hoonete kooslused ei vaja kiitmiseks pikki traktaate.

Kuid linnaelu tundub olevat meile ikka veel kuidagi võõras, me alles nagu õpiksime tihedamas keskkonnas elamist. See õpe on vaevaline ja tulvil tõsiseid vastuolusid. On lihtne öelda, et kõiges on süüdi ahne arendaja või keskpärane arhitekt.

Pigem tuleks vaagida struktuurseid muutusi, mis saaksid toetuda ühiskonna vaimse eliidi kaugelenägelikele visioonidele, mis kardinaalselt erineksid poliitikute 4-aastase tsükliga "vaimsest uuenemisest". Kuid pole visioone ja võib olla pole ka seda nn eliiti...

Miks me ikkagi ei taha või ei oska ruumi väärtustada?

Võib olla pole meid selleks õpetatud?

Äkki me loodame, et asjad meid ümbritsevas keskkonnas sujuvad iseenesest.

Võib olla aitab ajaloo ja looduse väärtustamisest. Aitab keelest ja kommetest.

Tõenäoliselt siiski lähevad asjad siin maailmas järjest keerulisemaks (vaadake majanduses toimuvat ja teatud maailma-üleval-hoidvate suurte jutustuste tühjaksjooksmist).

Ja meil ei jäägi muud üle, kui katsuda olla järjest targemad ja loomingulisemad.

Ja kui me oskame kurta oma elukeskkonna degenereerumise ja allakäigu üle (kuulake seda hala klaasist ja betoonist) ja me tõsimeeli tahame luua endale päriskodu, siis **tuleb meil tahes-tahtmata väärtustada ruumi, kui maailma mõistmise ja ülesehituse üht põhikategooriat**. Sest keegi teine ei tee seda meie eest.

Eelmisel aastal, samuti üle-euroopalisel konverentsil Brüsselis, ütles europarlamenti poolakast saadik, regionaalarengu komitee aseesimees Jan Olbrycht minule suhteliselt ootamatu mõtte – **enne kui asuda seadusi kirjutama, peaks meil olema visioon ruumist, mida me tahaksime luua**.

Lisades veel, et "ruum ei ole luksus, vaid igaühe põhivajadus. Linnapoliitikad Euroopa tasandil peavad baseeruma integreeritud, horisontaalsel süsteemil, mis lõikab läbi tänapäeva poliitikategemise sektoriseerimiste".

Need mõtted seovad kokku **ruumi ja õigusruumi ideed**. Jan Olbrycht ütleb selgelt, et **õigusruum tuleb pärast pärisruumi**. Seadused peavadki meil aitama luua sellist ruumi, sellist keskkonda, mida võiksime uhkusega nimetada oma koduks.

Üks pisike näide võimalikest ettepanekutest:

Et vältida millegipärast paratamatut korruptsiooni ja rumalaid eksitusi, peaks oluliste ruumiliste otsustuste tegemine olema antud mitte ainult kohalike omavalitsuste kätte, vaid nende tegemise õigus võiks olla näiteks **kolmepoolsel komisjonil**, kuhu kuuluksid esindajad nii omavalitsusest, riigist (mis on meil ju väga väike) kui ka avalikust sektorist. Riigile väga oluliste väärtuste kaitsel otsustab ju ainult riik, mida teha näiteks muinsus- ja looduskaitsega, andmata täielikku otsustusõigust madalamale tasandile.

Olles aru saanud lihtsa arhitektuurse propaganda jõuetusest ja tahtes olukorda muuta, **tuleks tõepoolest hakata tegelema riigi seaduste ja riigi õigusega**. Võib olla ka kogu riigi poliitilise ülesehitusega. Ja seaduste puhul jälgida ja aru saada, kelle huvides on nad tehtud - sest **arhitektuur on alati seotud võimu ja suurte huvidega**, olgu need siis finantsilised või poliitilised. Ruumi valdamine on võimu instrument. Kui rahvas valdab ruumi, sellist, mis talle sobib ja meeldib, siis on ka võim rahva käes. Muidu kuulub võim nendele, kellele kuulub eesti avalik ruum ja kes sellega omatahtsi mängivad.

Natuke lihtsamatel teemadel:

Kui poliitik Laar ütleb ühes oma viimastest aruteludest kohalikule ajalehele Postimees, et me **peaksime üllatama maailma**, muidu ei taasta me Eesti head mainet (ja sellega võib tuhat korda nõustuda), siis arhitektid peaksid ütlema, et me võiksime **maailma üllatada ka innovaatilise ruumiga**, need võimalused olid meil kõik olemas 1990-date aastate lõpus.

Siis ei saanud poliitikud sellest üleskutsest aru ja jätkasid **ruumi arvelt** enda ja nõ parteide rahakoti täitmist. Nüüd tuleb ilmselt aeg, kus ollakse sunnitud sellega tegelema, kui ei taheta põletada viimaseidki võimalusteriismeid postkriisilises Eestis ja nõustuda Rainer Katteli seisukohaga, et „**eesti on läbi kukkunud**”. Kahjuks on nii mõneski kohas ja linnaruumis juba saatuslikult hilja ja seal oleme ka minu arvates juba -tõepoolest läbi kukkunud.

Ruumiga üllatamisest veel niipalju - vahel öeldakse, üks pilt olla parem kui tuhat sõna, seda lauset parafraseerides võiks ju edasi mõeldes öelda - üks suurepärane linnaansambel või kaunis maastik on parem kui tuhat pilti. **Linnad räägivad maailmale kaugelt rohkem kui rahvuslikud valitsused**. Nad kas meelitavad investeerijaid ja talente või ei tee seda mitte.

Kokkuvõtteks:

1. Muude väärtuste kõrval tuleb taas ausse tõsta **kvaliteetne ruum**
2. Nii mõneski mõttes algab kodu **identiteeti loova ruumi** kvaliteedi väärtustamisest
3. **Eesti mõte** ei ole veel jõudnud küsimusteni, milline peaks tulevikus olema see ruum, mida saaksime pidada meie päriskoduks
4. Enne, kui asuda kirjutama seadusi, peaks meil olema **visioon ruumist**, mida me tahaksime luua, sest **õigusruum tuleb pärast pärisruumi**.
5. Kuidas me saaksime kirjutada seadusi, **kui me ei tea**, mille jaoks me neid loome.
6. Ei ole **riiki ilma ruumita**. Kodust rääkimata.

Andres Alver

Tallinn. Aprill, 2009

Andres Alveri ettekanne konverentsil "Riik kui kodu" 27.04.2009